

VAKIF MÜESSESİNDE SU VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Yılmaz Önge

İnsanoğlunun maddî ve manevî hayatında önemli bir rolü bulunan su, pek çok kültür ve sanat eserinin meydana getirilmesinin de yegâne ve başlıca sebebi olmuştur. Bu bakımdan, vakıf gibi karşılıksız, devamlı iyilik ve yardım yoluyla Allah rızasını kazanma düşüncesinden kaynaklanan bir müessesenin ortaya çıkışında da, müslüman Türklerce aziz sayılan suyun ön plânda tutulmuş bulunması tabiidir. İslâm hukukuna göre şekillenmesine rağmen, vakıf tesislerimizin çoğunda milliyet, din ve mezhep ayırılmaksizin bütün insanlar, hatta bazan da bütün canlılar dikkate alınmıştır. İşte su vakıfları bunun en güzel örnekleridir.

İslâmiyette ibadet için temizliğin şart koşularak, bunun da kaidelere bağlanması, müslüman Türklerin de gerçek temizliğin su ile olacağına inanması, içilebilecek ve temizlenilebilecek nitelikte su temin eden vakıf tesislerin öncelikle inşasına yol açmıştır. Keza, İslâmiyeti samimiyetle benimseyen, Kur'an-ı Kerim'in, Hadis-i Şeriflerin öngördüğü biçimde günlük hayatlarını ve sosyal davranışlarını tanzim eden Türkler, İslâm tarihindeki bazı olaylardan duyulan müşterek sevinç veya üzüntüleri de, daha eski bazı örf ve adetleriyle(1) birlikte gelenekleştirmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'deki su ile ilgili âyetlerin yanı sıra, cennetin, içinden veya kıyılarından ırmaklar akan bahçelerle tarif edilmesi, cehennemde ise çeşitli ızdıraplarla birlikte susayanlara verilen içilemeyecek nitelikteki sudan, yani ebedî susuzluktan bahsedilmesi; Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da susuzluktan bitkin bir hâldeyken öldürülmesi gibi hâdiseler, sadece su vakıflarında değil, diğer vakfiyelerde de su ile ilgili bazı şartların yer almasına sebep olmuştur. İşte bu yüzden, Türklerin yayıldıkları ve yerleşerek imar ettikleri her yerde, vücuda getirdikleri kültür ve medeniyet eserleri arasında su ile ilgili yapılar çok önemli yekûn tutar. Vakıf yoluyla meydana getirilen bu tesisler, gerek çok sayıda ve birbirinden farklı hizmetlere uygun, sanatkârâne, biçimleri, gerekse bunların yapım ve kullanımları ile ilgili düşünce ve inançları, örf ve âdetleri ile yüzyıllar boyunca zenginleşen, muhteşem bir Türk Su Medeniyetine vücut vermişlerdir. (2)

Ecdadımızdan kalan vakfiyelerde isimlerine rastlayabildiğimiz ve günümüzde de memleketimizin çeşitli yerlerinde örneklerini görebildiğimiz, değişik biçim ve türde, pek çok vakıf su tesisi vardır. Fonksiyonlarına göre değişik isimler alan bu tesisleri, suyun kaynağından alınarak hizmete sunulacağı bina veya yerlere dağıtımı için gerekli olan su bendi, su yolu, su kemeri, su terazisi, su maksemi, su deposu gibi yapılar ile getirilen veya mevcut suyun muhtelif şekillerde faydalanmak üzere inşa edilen sarnıç, kuyu, çeşme, şadırvan, havuz, sebil, selsebil, hamam, helâ, çamaşırhane, buzhane, değirmen gibi yapılar olarak iki büyük grupta mütala etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu vakıf yapıların her birinin, yörelere ve devirlere göre, mimari ve inşaf detayları ile fark gösteren en az birkaç çeşidinin bulunduğu düşünülürse (3), vakıf su tesislerinin Türk kültür ve Medeniyet eserlerine ne büyük zenginlik kazandırdığı kolayca anlaşılır.

1) Abdulkadir İnan, "Türklerde Su Kültürü ile İlgili Gelenekler", Fuat Koprulu Armağanı, İstanbul, 1953, s. 249-253.

2) Vakıf yoluyla meydana getirilmiş su tesisleri hakkında makale ve kitap olarak yayınlanmış başlıca eserler: İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İst. 1938; İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çesmeleri I-II, İst. 1943-45, Sedat Çetintas, "Türklerde Su-Sebil, Çeşme", Guzel Sanatlar V, İst. 1944; Saadî Nazım Nirven, İstanbul Suları, İst. 1946; İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti, İst. 1953; Celâl Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi "Su Mimarisi" bölümü, İst. 1955-59, s. 492-534; Naci Yüngül, Taksim Suyu Tesisleri, İst. 1957, Ayhan Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi Tebliğleri, Ank. 1962; Kazım Çeçen, İstanbul'da Osmanlı Deyrinde Su Tesisleri., İst. 1979 Süheyl Ünver—Yılmaz Önge, "Selsebillerimiz", Vakıflar Dergisi XIII, Ank. 1981, s.339-374, Yılmaz Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler", VIII Türk Tarih Kongresi Bildirileri II, Ank. 1983, s. 1697-1704

3) Meselâ çesmeleri duvar çesmeleri, sokak çesmeleri, meydan çesmeleri, sahil çesmeleri, sadece su içmeğe mahsus çesmeler yani suluklar, kâstel adı verilen yeraltı çesmeleri ve abdest muslukları; sebilleri basit tekne sebiller, sebilhaneler, yazlık sebiller, emzikli sebiller, çeşmeli sebiller, selsebilleri de basamaklı, rampalı ve aynalı selsebiller olarak tipleri ayırmak mümkündür.

Tarihî vakıf su tesislerimizin Türkiye'ye gelen bilhassa batılı seyyah ve sanatçıları büyük ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim, bunların eserlerinde bu su tesislerinden hayranlıkla bahseden satırların yanı sıra çeşitli gravürler yer almıştır. Meselâ XVI.ın ortalarında Avusturya sefiri olarak Türkiye'ye gelen Baron O. Ghiselin de Busbecq, Türkiye Mektupları isimli eserinde Bozhöyük'ten bahsederken "Bozhöyük'te bir handa konakladık. Hanın karşısında yüksek bir yerde bir kava vardı. Kavyayı ovarak bir sarnıcı yapmışlar, dibinden acıktıkları bir arka suyu yola kadar akıtmışlardı. Eskiden halk bu sarnıcı karla doldurur, kar eriyince dipteki su kanalından aşağı doğru akıp yola gelirdi. Yolcular da bu buz gibi soğuk su ile susuzluklarını giderirlerdi. Herkesin faydalandığı bu gibi tesislere Türkler çok değer verirler, bu tesisleri yapanların Allah indinde sevap işlediğine inanırlar" demektedir (4). XVII. yüzyıl ortalarında Türkiye'yi gezen Fransız Jean Thévenot da Bursa'dan bahsederken "Bu şehir Uludağ'dan sadece on mil kadar uzaklıktadır. Yeri son derece evlerlidir. Burada su o kadar boldur ki, şehirde oturanlar evlerine, hanlarına su getirebilirler, suyu nakletmek için kolaylıkla bacak kalınlığında borular yaparlar. Böylece su bütün pisliklerden korunur. Abdest almak için kapla su taşımak zorunda kalmazlar, zira şehirde pek çok çeşme vardır. Bu suların başka, şehrin içinde rahatlıkla yumurtanın pişebileceği pek çok sıcak su kaynağı vardır. Onlar çeşitli hastalıkların tedavisine yarayan bu sıcak su kaynaklarının bulunduğu yerlere çevreden yüzbinin üzerinde kişinin banyo yapmak için geldiği bir çok hamam yapmışlardır. Ben oraya merakla gittim ve tamamen mermerle kaplı güzel bir hamama girdim. Terlemek için gidilen en büyük salonun ortasında dokuz ayak civarında derinliği olan, soğuk ve sıcak suların karıştığı büyük bir havuz vardı; isteyen herkes oraya banyo yapmağa geliyordu; hatta birçokları yüzerek eğleniyorlardı. Oraya inmek ve oradan istenildiği kadar su almak için merdivenler vardı. Buraya 2/3 oranında soğuk su ilâve ediyorlardı, gene de o kadar sıcaktı ki ilk girişte yandıımı hissediyordum" diyerek vakıf çeşmelerden ve kaplıcalardan söz eder.(5). XIX. yüzyıl başlarında İstanbul'da Bahçeköy ve Kemerburgaz' su tesislerini gezen Polonyalı Kont Edward Raczyński "... Bahçeköy'ün öbür tarafından biraz önce söylediğim su yolunun kaynaklandığı büyük bir baraj vardır. Mermer taşlarla kaplı yüksekçe bir duvar, burada bent yerini tutuyor ve içinde biriken suyu alıkoyuyor. Duvarın uç kısımlarıyla ortasında barajı zaman zaman görmeğe gelen padişahı beklemek için kurulan cadırların direkleri vardır. (Resim.1) Osmanlı Devleti'nin başşehrine su tedariki padişah için çok önemli bir konudur. Su ihtiyacının karşılanmaması, sık sık isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Onun için ne masraftan ne de çalışmadan kısıntıya gidilmiştir. Osmanlı padişahları bu civardaki su tesislerini iyice muhafaza etmek için devamlı kontrol altında bulundurmaktadır. "der (6). Kont Raczyński, yaptırılışını hatalı olarak Bizans İmparatoru Justinian'e mâl ettiği, Mimar Koca Sinan'ın eseri su kemerleri hakkında da "Belgrad ile Pyrgos (Kemerburgaz) arasında kalan bölgenin su bakımından hiç sıkıntı çekmediği söyleniyor. Belgrad (Belgrad Ormanı) in öbür tarafında iki tane önemli su bendi vardır. Biraz daha ileride, Pyrgos'a doğru, çeşitli yönlere giden beş su yolu gördüm. Bunlardan birisi, iki kanattan meydana gelmiş olup üç katlıdır. Diğeriyse, üçyüz kulaç uzunluğundadır. Pyrgos yakınındaki su kemeri çok güzeldir. Söylediklerine göre, bu tarihi eseri İmparator Justinian yaptırmıştır. 720 ayak uzunluğunda ve 110 ayak yüksekliğindeki bu yapı dikkatimi çekti. O kadar büyüktü ki, çevresinde kalan bütün şeyler ufak görünüyordu. Arkadaşlarıma baktım, yanında nokta gibi kalmışlardı. Kemerin dev gibi duruşu ve istinat sütunları, sağlamlığını ispatlayan başlıca özellikleridir. Mimar, eserinde iki ya da üç giriş kullanmıştı. Bence bu sâdelik, görenlerin dikkatini yalnızca yapının bütününe çekmek için plânlanmış bir buluştu. Yan taraflarında aralarından yük hayvanlarının geçtiği küçük kemerler vardır. Yalnız bunlar yapılış itibarıyla ortada kalan geniş kemelerden tamamen farklıdır. Mimarlık tahsili yapan bir kişi buradaki aykırılığı XVI. yüzyıldaki mimarlığın bozulmasına bir örnek olarak gösterebilir. Eser, mimari esaslardan kaybettiği şeyi, heybetli duruşundan kazanıyor. Bu şahane eser, bildiğim kadarıyla, Bizans İmparatorluğunun ilk yüzyılında yapılmıştı. Bunun, zamanın aşındırıcı gücüne ve sık sık vuku bulan depremlere karşı koyarak bin yıllık bir devri katedeceği kimin aklına gelirdi? Bu eserin kurucusuna mutlaka saygı duymak gerekir." diyerek hayranlığını belirtiyor.(7). Meşhur italyan edibi Edmondo de Amicis de, XIX. yüzyılın sonlarında gördüğü, İstanbul'daki Sultan III. Ahmed Meydan çeşmesi için "Ayasofya Camii Babühümayunun karşısındadır. Bununla beraber, Saray'ın önünde uzanan meydana gelince dikkati ilk çeken şey, cami değil, meşhur Sultan III. Ahmed çeşmesidir. (Resim.2) Bu çeşme Türk sanatının en orijinal ve en kıymetli abidelerinden biridir. Bu bir abide değil, zarif bir sultanın bir aşk anında İstanbul'un alınca takdığı mermerden bir ziynettir. Sadece bir kadın anlatabilir bunu, kalemim böyle bir tasvir için yeteri kadar ince değil. İlk nazarda, bir çeşme olduğu gelmez aklı. Dalgalı saçakları duvarlardan taşmış ve çeşmeye biraz pagoda havası veren Çin usulü küçük bir ça-

4) O. Ghiselin de Busbecq, Türkiye'yi Böyle Gördüm. Çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, sayı: 31, s. 53.

5) Jean Thevenot, 1655-1656 da Türkiye. Çev. Nuray Yıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, sayı : 120, İst. 1978, s. 210.

6) Edward Raczyński, 1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat. Çev. Kemal Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, sayı: 150, İst. 1980, s. 66-67.

7) a.ge., s.67

tıyla örtülmüş, kare şeklinde ufak bir mabede benzer. Dört köşesinde yuvarlak dört küçük sütun veya daha ziyade sevimli dört küçük sebil bulunur, çatının üzerinde bunlara tekabül eden ve herbirine zarif bir alem geçirilmiş küçük, narin kubbeler vardır; bunlar ortadaki daha büyük kubbenin etrafına dizilmiştir. Dört duvarın herbirinde iki zarif niş, nişler arasında beyzi bir kemer vardır; kemer kubbesinin altındaki musluktan ufak bir yalağa su akar. Yapının etrafında şöyle bir kitabe görülür:

"Tarihi Sultan Ahmed'in cârî zebanı lûleden

Aç Besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyile dua"

Küçük çeşme, duvarları kaplayan sayısız tezyinatın altından şöyle böyle görünen beyaz mermerdendir; küçük küçük kemerler, nişler, sütunlar, güle benzeyen yuvarlak süsler; poligonlar, kurdeleler, mermer nakışlar, mavi zemin üstüne yıldızlar, kubbelerin etrafındaki sacaklar, çatının altındaki tahta oymalar, rengârenk mozaikler, dikkatinizi çekmek için bilhassa birbirine sarılmış gibi duran ve hayranlık duygunuzu aşağı yukarı tahrik eden bir şekilli arabeskler. Oyulmamış, işlenmemiş, uğraşılmamış el kadar yeri yoktur. Bu çeşme billurdan bir fanus altında saklanması gereken bir zarafet, bir zenginlik, bir sabır hârikasıdır; sadece göz zevki için yapılmamışa benzer, sanki kendine mahsus bir lezzeti varmış gibi insan küçük bir parçasını ağızına alıp emmek ister. Bu, insanın içinde ne bulunduğunu, bir çocuk tanırsa mı, koca bir inci mi, yoksa sihirli bir yüzük mü olduğunu görmek için acmak istediği bir mücevher kutusudur. Zaman biraz altın yıldızlarının parlaklığını almış, renklerini soldurmuş ve mermerlerini karartmıştır. Bu dev mücevher, Boğaz Süleyman'ının önünde, yüzaltmış yıl önce, ilk defa, yepyeni ve pırıl pırıl ortaya çıktığı zaman kim bilir nasıldı! Fakat ne kadar eski ve ne kadar kararmış olursa olsun, İstanbul'un bütün küçük hârikaları arasında halâ ilk sırayı işgal eder ve ayrıca o kadar ayan beyan Türk olan bir âbidedir ki, bir defa görünce, daha sonra İstanbul adının kulağınızda her cınlayışında hepsi birden zihninize üşüşen ve daima düşünmek istediğini şark tablosunun zeminini teşkil eden bazı sevgili hayallerin içinde hafızanıza çakılıp kalır." ifadeleriyle bu vakıf su tesisini karşılamada duyduğu heyecanı dile getirmeye çalışmıştır." (8).

Vakıf tesislerinin suları genellikle membalardan veya derelerden alınmış olup bunlar önce bentlerde toplanmış, bilahare ızgaralı bir su alma ağzından ve çökeltme havuzundan geçirilip isale kanallarına sevk edilmiştir. Bu kanalların üstü kapalı ve içleri sıvalı olup, yer yer kontrol bacalarını ihtiva ederler. Suyu belli bir eğimle akıtılabilmek için arazinin topoğrafik durumuna göre bu kanallar bazan kayalara oyulmuş veya toprak altında kazılmış tüneller içinde, bazan da vadilere inşa edilen kemerlerin üzerinden geçirilmiştir. Toprak altındaki tünellerin gerekli yerlerine, kemerlerin de baş ve sonlarına kontrol bacaları, muhtelif yönlerden gelerek ana kanala bağlanan kolların birleştiği noktalara tekrar çökeltme havuzları yapılmıştır. Suyun kirlenmemesi için kaptaj sahasının yakınlarına iskân izni verilmemiştir. Sehire getirilen suların çeşitli mahallere ayrılacakları yerlere maksemeler inşa edilmiştir. Maksemelere gelen sular lüleli sandıkların yardımı ile debileri ölçülerek şehir içi şebekelere dağıtılmıştır. Bu tesislerden sonra, kubbe denilen daha küçük dağıtım yerleri ve su terazileri sıralanmıştır. Kubbelerdeki dağıtım yerleri maksemelerinkine benzer. Su terazileri ise su basıncını ayarlamak ve suyu ölçerek dağıtmak gibi iki işi birlikte görürler. Terazilerin tepesindeki sandıklarda suyun basıncı atmosfer basıncına eşit olduğundan, suyun kullanılmadığı zamanlarda isale hattında basıncın artarak boruları veya kanalları patlatması önlenmiş olur. Keza, su terazileri yüksek kuleler halinde yapıldığından, suyun her tarafa dağıtılması da kolaylaşmış olur. Terazinin tepesindeki sandığın kenarına konan lüleler ile debi ölçülür ve vakfiyede belirtilen miktarda su dağıtılır.

Vakfın esas kaidelerine göre, vakfedilen şey vâkıfın isteği dışında kullanılamayacağından, vakfedilen su da başka yere akıtılamaz veya satılamaz. Yeni su kaynakları bularak su vakfı yapmak veya hayratına su akıtmak isteyen hayır sahiplerinin, daha önce mevcut olan isale şebekesinden faydalanmasına müsaade edilmiştir. Debisi ölçülerek bunun bir kısmının "Hakkı mecrâ" olarak ana isale hattına bırakılması şartıyla müsaade edilen ilâve vakıf sulara "Katma" denilir. Katma yapan hayır sahibine, hakkı mecradan kalan su ile istediği gibi bir su tesisini inşasına veya bunu kendi evinde yahut bahçesinde kullanmasına izin verilmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar süregelen bu uygulama, vatandaşları yeni sular bulmağa teşvik etmiştir.

Su vakıfları ile ilgili çeşitli konular ve bu konularda ulemâ tarafından verilmiş fetvalar, mahkemelerde alınmış kararlar İslâm hukukunda ayrı ve önemli bir bahis oluşturur (9). Genellikle diğer vakıflarda olduğu gibi, su vakıflarında da vâkıfın vakfiyesinde belirttiği şartlara uyulmuştur. Eğer belirli şartlar yoksa teamülle-re göre hareket edilmiştir. Meselâ vakıf su yollarında eskiden beri devam edegelen uygulamalar geçerlidir. Anadolu'da ilk İslâmi vakıfların vücuda getirildiği Selçuklular zamanında, diğer vakıflar gibi, su ile ilgili vakıfların yönetimi, şartlarının yerine getirilmesi, gelirlerinin tahsili ve giderlerinin ödenmesi de, genellikle mahallî kadırlara bırakılmıştı. Eğer bu işler için vakfiyede bir mütevellî veya nazır tesbit edilmiş ise, kadı sa-

8) Edmondo de Amicis, İstanbul (1874) Cev. Prof. Dr. Beynun Akyavas, Kültür Bakanlığı Yayınları 320, İst. 1981, s. 202-204.

9) Vakıf sular ve su vakıfları hakkında bk: Ali Himmet Berki-Sedat Çumralı, Su Hakları "Eski ve Yeni Hukuklara Göre", Ank. 1959; Hasan Güneri, "Vakıf Suları ve Su Vakıfları", Vakıflar Dergisi IX. Ank. 1971, s. 67-79.

dece sultanın vekili ve temsilcisi sıfatıyla vakfın denetimini yapardı. Arzettiği önem dolayısıyla ancak Osmanlılar zamanında yani XV. yüzyılda ayrı bir Su Nezareti kurulmuş ve bu kuruluş XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Su Nezaretinin, bir nazırın başkanlığında başkâtip ve ikinci kâtipler, keşif memurları, korucular, çavuşlar, bent muhafızları, odacı ve kapı çuhadarlarından ibaret bir kadro ile çalıştığı eski kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hayır sahipleri, su yollarının bakımı için aylıklı su yolcuları tayin etmişlerdir. Bunlar bağlı oldukları bölükbaşları ve ustaları ile birlikte devirlerinin su işlerinde mütehasşis fen elemanları sayılırlardı. Bentler için bent muhafızları, ana mecralar ile katmaların ızgaraları, kontrol bacaları ve kemerlerin korunması sularının çalınmaması işleriyle de, çavuşların nezaretinde korucu denilen vakıf memurları görevlendirilmiştir. Su Nezaretince yaptırılmış ve en eskisi 1584 tarihli olan su yolu hatıraları, Türk Su Medeniyetinin tarihi belgeleri olarak müzelerimizde saklanmaktadır. (10). Vakıf suyun hangi tesislerle, nerelere ve ne ölçüde dağıtıldığını gösteren bu haritaların bir kısmı, isale hattında yer alan değişik tipte su yapılarının yanı sıra, bu sudan faydalanan vakıf abidelerin resimlerini de ihtiva ettiklerinden, Türk Sanat ve Mimarlık Tarihi açısından ayrı bir önemi haizdirler.

1836 yılında Evkaf Nezareti tesis olunca, Su Nezareti bu idareye bağlanmış; ancak bir müddet sonra 1877'de kabul olunan Belediye Kanunu ile Şehremaneti yani Belediye içerisinde bir Müdürlük haline getirilmiştir. Bu müdürlük 1910 da Evkaf Nezaretine devrolunarak, Meyhan Vakfiyye yani Vakıf Sular Müdürlüğü şekline dönüşmüştür. Böylece Cumhuriyete kadar Evkaf Nezaretince idare edilen vakıf sular, Cumhuriyetin ilânından sonra 1926 yılında kabul olunan 831 sayılı kanunla, bütün gelirleri ile birlikte Belediye ve Köy İhtiyar meclislerine devredilmiştir. Ancak, 831 sayılı Sular Kanununun 7. ve nizamnamesinin 8. maddeleri uyarınca, eskiden beri vakıf suyu bulunan vakıf akar ve hayratın sularının, belediye ve köylere de parasız olarak verilmesi kabul edildiğinden, kanunun yayınından önce mevcut olup ta Vakıf sularından faydalanan vakıf hayrat ile akarın sularında parasız temini öngörülmüştür. 3913 sayılı özel bir kanun ile 1937 yılında İstanbul'da kurulmuş olan Vakıf işletmeler arasında, Vakıf Mema Suları İşletmesi de bulunmaktadır. Fakat bu işletme sadece Taşdelen ve Karakulak suları ile ilgilidir.

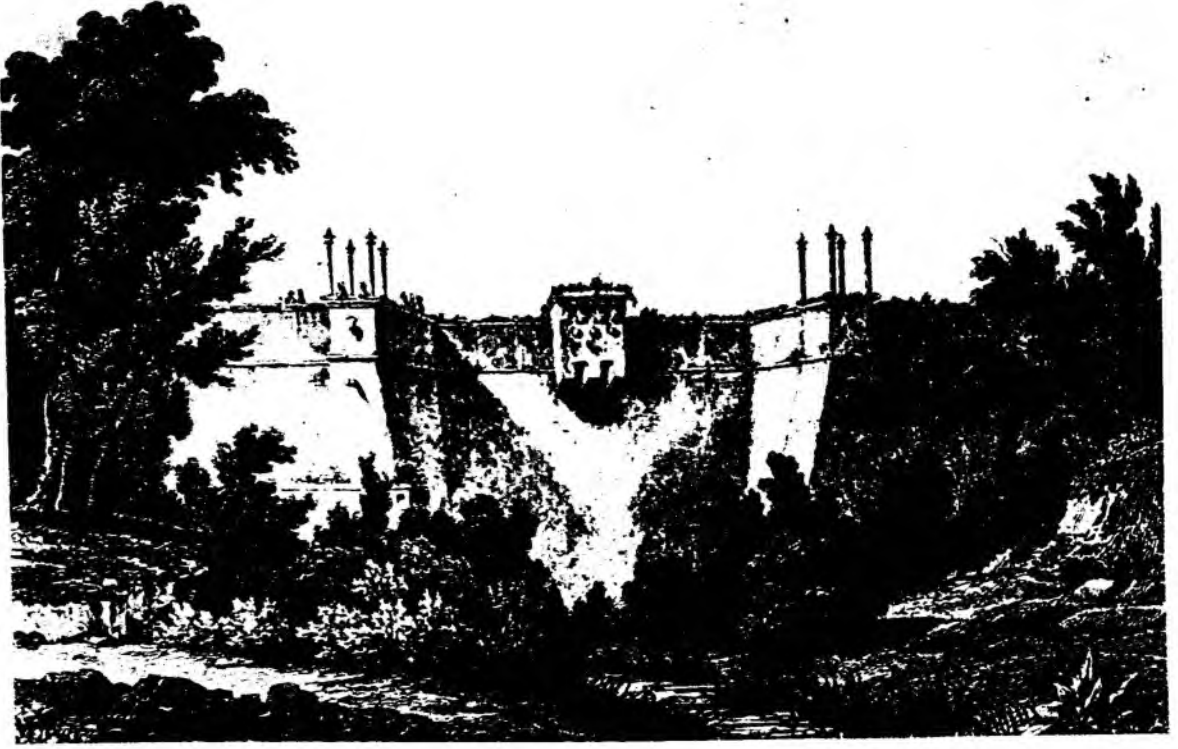
Türkiye'de halen mevcut İslâmî vakıf su tesislerinin en eskileri XII-XIII yüzyıllardan, yani Selçukluar döneminden kalmıştır. Bunların bir kısmı zamanla ve çeşitli sebepler yüzünden yıkılıp yok olmuştur. Büyük bir kısmı da sonraki onarımlarla orijinal görünüşlerini kaybeden bu tesislerin günümüze gelebilenleri de sayılıdır. Selçuklu döneminin vakıf su tesislerine örnek olarak Tokat-Pazar yolundaki Mahperi Hatun Hanının çeşmesi, (Resim.3) Konya'da Sahib Ata Fahreddin Ali'nin yaptırdığı caminin kanısındaki sebiller (Resim.4) ile aynı vâkıfın Sivas'ta yaptırdığı Gök Medresenin çeşmesi (Resim.5) verilebilir.

XIV-XV. yüzyıllardan, yani Beylikler döneminden, Selçukluya nisbetle daha çok sayıda ve çeşitli vakıf su tesisi zamanımıza gelebilmiştir. Antalya civarında Tekeoğulları tarafından yaptırıldığı kabul edilen sarnıç, (Resim.6) Karaman'da Karamanoğlu II. İbrahim Bey İmaretinin çeşmesi (Resim. 7) bu dönemin vakıf su tesislerine örnek gösterilebilir.

XVI-XX. yüzyıllar arasında, yani Osmanlılar döneminde inşa edilmiş su vakıfları veya vakıf su tesisleri, daha önceki devirlerin örneklerinden anıtsal ölçüleri, farklı biçim ve süslemeleri ile ayırdedilirler. XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın vakfı olan Kırkçeşme sularının üzerlerinden akıtıldığı Mağlova kemeri (Resim.8) ile Güzelce Kemer (Resim.9), İstanbul Süleymaniye Camii'nin avlusundaki maksem (Resim.10) Manisa'da Kanuni Süleyman'ın annesi Hafza Sultan külliyesinin hamamı (Resim.11), Edirne'de Sultan II. Selim'in vakfı olan Selimiye Camiinin abdest muslukları (Resim. 12), XVII. yüzyılda İstanbul Eminönünde Hatice Turhan Valide Sultananın vakfı olan Yeni Camiinin maksemi, (Resim. 13) Bayram Paşa'nın vakfı olan İstanbul'daki külliyesinin kuyusu (Resim. 14), Edirne'de Çanalı Çeşme adıyla bilinen Suluklu çeşme, (Resim.15), XVIII. yüzyılda Sultan I. Mahmud'un vakfı olan Taksim Suyu tesislerinin maksemi, (Resim. 16), Lâleli-Mahmud Paşa vakıf suyolu üzerindeki Sultan II. Osman devrine ait su terazisi, (Resim.17), Sultan I. Abdülhamid'in Bahçekapı'daki sebil ve çeşmesi, (Resim.18), Mihrişah Valide Sultanın Küçüksu namazgahındaki meydan çeşmesi (Resim.19); XIX. yüzyılda Tophane'de Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı Nusretiye Camiinin şadırvanı (Resim.20) Osmanlılar döneminin irili ufaklı vakıf su tesislerine örnek gösterilebilirler.

Tarihi su vakıflarının veya vakıf sularla ilgili tesislerin çoğu, bugün maalesef susuz, haran hatta yıkılmak üzeredir. Suyu kesilen bir çeşme, bir sebil veya hamam, cansız kalan bir vücut gibi kısa zamanda yok olur. Kültür mirasımızın korunması için gösterilen bütün çabalara rağmen, hakikaten günümüzde süratle yıkılıp kaybolan tarihi eserler arasında vakıf su tesisleri başta gelmektedir. Bu yüzden de mevcut kanuni mevzuat dikkate alınmadan, Vakıflar İdaresi haksız suçlamalara maruz kalmaktadır. Yüzyıllar boyunca eşsiz mimarlık ve mühendislik yapılarıyla bir Türk Su Medeniyetinin oluşmasını sağlayan vakıf su tesislerine, ya mevcut yaların islahı ya da en kısa sürede çıkartılacak yeni kanunlar ile hayatîyet ve işlerlik kazandırılması artık kaçınılmaz bir mecburiyet hâline gelmiştir.

10) Suyolu haritaları için bk: Süheyl Ünver, Fatih'in oğlu Beyazıt'ın Suyolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul. İst. 1945; Aygen Biçe, "Fatih Zamanında Topkapı Sarayı Suyu", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri. İst, 1969, s. 214-222; Kazım Çeçen, a.e., s. 26-70.

RESİM. 1
Belgrad Ormanı'nda
Topuzlu Bent
(Jou anin'den)

RESİM.2
İstanbul'da
Bab-ı Hümayun önünde
Sultan III. Ahmet Çeşmesi

RESİM. 3 Tokat - Pazar Hatun Hanı'nın Çeşmesi.

RESİM. 4 Konya Sahib Ata Camii'nin sebillerinden biri

RESİM. 5 Sivas Gökmedrese'nin çeşmesi (Gabriel'den)

RESİM. 6
Alıtaşa civarında
Tekeoğullarından
kalma sarnıç

RESİM. 7
Konya Karaman'da
Karamanoğlu
II İbrahim Bey Çeşmesi

RESİM. 13 İstanbul Eminönü'nde Yeni Camii'nin maksemi

RESİM. 14 İstanbul Bayram Paşa külliyesinin kuyusu

RESİM. 15 Edirne'de Çanaklı çeşme (H. Tazecan'dan)

RESİM. 16 Taksim maksemının sandığı (S.N.Nirven'den)

RESİM. 8 İstanbul Kırkçeşme suyu tesislerinden
Mağlova Kemer (E.H. Ayverdi'den)

RESİM. 9 Kırkçeşme suyu tesislerinden
Güzelce Kemer (E.H. Ayverdi'den)

RESİM. 10
İstanbul
Süleymaniye Camiinin
maksemi

RESİM. 11
Manisa
Hafza Sultan
manzumesinden hamam

RESİM. 12
Edirne
Sultan II. Selim
Camiinin abdest
muşlukları

RESİM. 17
Lalili-Majmud Paşa
suyukü üzerinde bir şirazi

RESİM. 18
Bahçekapı'da
Sultan I. Abdülhamid'in
vakfı çeşme ve sebili
(Sıhuk çeşme'deki yerine
taşındıktan sonra)

RESİM. 20
İstanbul Tophane'de
Nusretiye Camii'nin
şadırvanı
(XIX. yüzyıldaki durumu)

RESİM. 19
Kuüksu 'da
Mihrişah Valide Sultan
namazgahının eřmesi
(XIX. yüzyıldaki durumu)